

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021)

Књига III

РОМАН И ГРАД У МУЗИЧКОЈ УМЕТНОСТИ & ГРАД

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан), Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Никола Бубања, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Биљана Мандић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор, Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, редовни професор, Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор, Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор, Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор, Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Биљана Мандић, ванредни професор
Др Јелена Атанасијевић, редовни професор

Рецензенти

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (Крагујевац)
Мр Јасна Вељановић, редовни професор (Крагујевац)
Др Марија Ђирић, редовни професор (Крагујевац)
Др Ивана Перковић, редовни професор (Београд)
Др Ира Проданов-Крајишник, редовни професор (Нови Сад)
Др Данијела Здравих Михаиловић, редовни професор (Ниш)
Др Саша Павловић, редовни професор (Бања Лука)
Др Наташа Црњански, ванредни професор (Нови Сад)
Мр Душан Ерак, ванредни професор (Источно Сарајево)
Др Јелена Беочанин, ванредни професор (Крагујевац)
Др Милена Медић, доцент (Београд)
Др Срђан Тепарић, доцент (Београд)
Др Марко Алексић, доцент (Београд)
Др Невена Вујошевић, доцент, (Крагујевац)
Др Кристина Парезановић, доцент, (Крагујевац)

Др Ратка Чолић, ванредни професор (Београд)
Мр Милан Вујовић, редовни професор (Београд)
Др Милан Максимовић, доцент (Београд)
Драган Марчетић, ванредни професор (Београд)
Др Данијела Димковић, доцент (Београд)
Др Војкан Илић, ванредни професор (Крагујевац)
Др Кристинка Селаковић, доцент (Крагујевац)

*Издавање овог зборника подржало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и
финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198)*

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021)

Књига III

**РОМАН И ГРАД
У МУЗИЧКОЈ УМЕТНОСТИ
&
ГРАД**

Уредници

Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атансијевић

Крагујевац, 2022.

О КЊИГАМА СА XVI МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА „СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ”

На Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, по традицији последњег октобарског викенда одржава се међународни научни скуп „Српски језик, књижевност, уметност”. Овога пута то је био XVI скуп, а одржан је 29–30. 10. 2021. године.

На овом научном скупу са рефератима су учествовала 223 учесника, и то 203 из земље и 20 из иностранства (Хрватске, БиХ, Бугарске, Румуније, Италије, Израела).

Скуп је имао четири тематске целине: лингвистичку, књижевнокултуролошку, и две уметничке: музиколошку и секцију примењене и ликовне уметности.

А) Лингвистичка секција скупа. Тема лингвистичког дела XVI међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” била је ЈЕЗИК И СТИЛ СРПСКОГА РОМАНА.

Циљ је био да се расветле пре свега особине књижевноуметничког стила српскога књижевног језика, с посебним акцентом на развој и карактеристике језика књижевности посматраног кроз карактеристике најзначајнијег прозног жанра – језика романа.

Обрада теме *Језик и стил српскога романа* била је у програму скупа замишљена кроз анализу десет подтема: 1. Језичка типологија српског романа; 2. Језичке специфичности романа у односу на друга прозна дела; 3. Језичко-стилске специфичности при преводу романа (контрастивна језичкостилска анализа преведених романа); 4. Језичко-стилске карактеристике (појединих) романа српскога језика; 5. Типови идиома у роману: социолекатски, дијалекатски, идиолекатски, субстандардни, предстандардни...); 6. Роман и типови туђег говора; 7. Стилска пререгистрација као карактеристика романа; 8. Приступ језичкој структури романа из аспекта различитих теорија (структуралистичке, семиотичке, прагматичке, текстолингвистичке...); 9. Стилске микроструктуре у језику романа, и 10. Лексичко-граматичке карактеристике (појединих) српских романа.

На скупу је у разради дате опште теме наведених десет подтема сажето у пет подтема реализованих у шест секција: 1. Језичка типологија српског романа; 2. Језичко-стилске карактеристике (појединих) романа српскога језика; 3. Језичко-стилске специфичности при преводу романа (контрастивана језичко-стилска анализа преведених романа); 4. Лексичко-граматичке карактеристике (појединих) српских романа; 5. Типови идиома у роману: социолекатски, дијалекатски, идиолекатски, субстандардни, предстандардни.... Пријављено је било 60 реферата са 70 учесника (било је, дакле, десет коауторских радова).

Референти су били лингвисти из свих универзитетских центара Србије (Београд, Нови Сад, Ниш, Косовска Митровица, са Института за српски језик САНУ, са различитих државних и приватних факултета, Института, али и из Босне и Херцеговине (Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву). Од 60 пријављених реферата на скупу, који је одржан уживо, поднесено је 40 реферата.

Тема и овогодишњег лингвистичког дела скупа представља део проблематике која се истраживала на пројекту 178014: *Динамика структуре савременог српског језика*, а која је сада део истраживања институционално финансирања научноистраживачких организација Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Б) Књижевнокултуролошка секција скупа. Тема књижевнокултуролошке секције XVI међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” била је РОМАН И ГРАД: 50 година „Романа о Лондону”, 100 година „Уликса”. Тема је обухватила различита питања – од културолошке до књижевнотеоријске и књижевноторијске, од антрополошке до филозофске и теолошке артикулације града и романа. Од иманентног књижевнокултуролошког облика града у роману, до романа обликованог као град, и његовог симболичког места у фикцији и култури, овај скуп је обележио и годишњицу два романа који су трајно обележили романескни поетички и културни идентитет: стогодишњицу *Уликса* Џејмса Џојса и педесету годишњицу *Романа о Лондону* Милоша Црњанског. Циљ је био да се дата књижевнонаучна и културолошка проблематика романа и града научноистраживачки осветли, не би ли се темом одређени аспекти истраживања смисла и урбаног идентитета романа и фикционог идентитета града у културолошким или наративним дискурсима дијахронијски и синхронијски контекстуализовали и преиспитали, као и не би ли се одредило која су даља теоријско-културолошка и књижевнотеоријска интересовања за проучавање ове проблематике. Тема и овогодишњег књижевнокултуролошког дела скупа представља део проблематике која се истраживала на пројекту *178018: Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*, а која је сада део истраживања Институционалног финансирања научноистраживачких организација Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

На тему и подтему књижевокултуролошког дела скупа – Шта је то роман?; Роман је град – А шта је то град?; Град је роман; Наративно-симболичко структурирање града: фикциони облик града – градски облик фикције; Од митопоетске, библијске/митолошке семантизације града до његовог (пост)модернистичког фикционог облика; од епа до романа, од Вавилона до Лондона, од Троје до Даблина, од *Civitas Dei* до *Civitas Terena*, од овоземаљског до небеског Јерусалима; Теолошка антиурбана повест човечанства: *визијом вечног града, која се јавља у Исаји (54, 11), завршава се цела Библија (Апокалипса 23 и даље)* (Ле Гоф); *велики сан о небеском граду који се шири из црљавог и злог земаљског града* (Фрај); „Градски зрак ослобађа!”: Настанити се у граду/роману значи изабрати свет; Од полиса до метрополиса, од Атине до Њујорка: град као родно/онтолошко одређеница Запада; Град и геополитичко и културолошко смештање/самоосвешћење литературе; Урбана археологија, палимпсест, културна меморија...; Романескна/културолошка семиотика урбаних знакова: улица, парк, клупа, трг, часовник, кафана, продавница, хотел, тржни центар, банка, пошта, хаустор, станица, (улична) лампа, аутомобил, подрум, стан, соба...; „*passage* је заправо град, свет у малом” (Бенјамин); Град и роман као не-места; Метрополис – мегароман; Некрополе/Постметрополе или „Смрт је градска идилја”: смрт, пакао, гробље и град, кошмарни/дистопијски/подземни/пусти градови; Космополис: тотални град, универзум као град, звездани град; Урбани имагинаријум: урбане фантазије, град снова, виртуелни град, изгубљени град, урбане хетеротопије, сајбергград, симулакруми града, хиперреално, матрикс; Мрежа градова и урбокултурна другост: град – провинција, град – (други) град; Јунак и град: Бенјаминов градски *flâneur* и романескни *flâneur*; човек гомиле или *Каквог, штај улаз и излаз пролазника, у самоћи, и џомилама, – четвори, осам, четрнаест милиона? – има смисла?* (*Роман о Лондону*); (Трансцендентно) бескућништво, роман, и град; Град и убрзање романескног дискурса / брзина урбаног дискурса; Храна у фикционом граду: Шта се једе у урбаним световима романа?; Џојс: *Стиворићи толико комлексну слику Даблина*

Suzana J. MARJANIĆ
 Zagreb
 Institut za etnologiju i folkloristiku²

ANIMAL URBANUM: ŽIVOTINJSKO CARSTVO U URBANOJ DŽUNGLI

Članak je temeljen na presjecištima istraživanja animalnih studija s urbanim studijima u kontekstu antrozooologije. Nakon uvodnoga dijela o susretu studija životinja (engl. *animal studies*) i urbanih studija (engl. *urban studies*), nastavljam s pregledom životinja u gradovima koje su/mogu biti žive, mrtve (uglavnom na našim tanjurima) ili pak vizualno-simboličke (npr. zoo-reklamni plakati, plišane – ne nužno – igračke, preparirane, spomenici – uglavnom patrijarhalne konjaničke skulpture, bestijariji na zgradama, grafiti umjetnost). Navedena je istraživanja na temu *animal urbanum* u hrvatskom kulturokrugu začeo Nikola Visković svojom zooetičkom knjigom iz 1996. godine, a nastavila prva etnozoološka izložba *O životinjama i ljudima* u Hrvatskoj (Etnografski muzej, Zagreb) iz 2017. godine.

Gljučne riječi: urbane životinje, antrozooologija, transvrсни urbani studiji, vrane, rode, golubovi, mačke

Umjesto da se bojimo asteroida, trebali bismo se bojati samih sebe. (Harari 2017: 81)

Uvodno o susretu studija životinja (engl. *animal studies*) i urbanih studija (engl. *urban studies*)

Članak pišem kao nastavak teksta „Antrozooologija zoopolisa ili „Grad na četiri noge““, u kojemu sam dokumentirala teoretski okvir u kojemu se studiji životinja (engl. *animal studies*) susreću s urbanim studijima (engl. *urban studies*), s naglaskom na stanje i tendencije u humanističkim i društvenim znanostima u Hrvatskoj (Marjanić 2021). Pritom, naglasak sam u tom tekstu stavila na izložbu *O životinjama i ljudima* (2017; kustosice: Željka Petrović Osmak, Tea Rittig Šiško, Gordana Viljetić) Etnografskog muzeja u Zagrebu, što je bila prva domaća etnozoološka izložba koja je, među ostalim, uključila i problematiku prava životinja, kao i problematiku „urbanih životinja“. Podnaslov navedenoga teksta preuzela sam iz programa Etnografskoga muzeja u Zagrebu, koji se odvijao pod naslovom „Filmski četvrtak: grad na četiri noge“ (istraživanje teme: Gordana Viljetić) u sklopu Odluke o proglašenju epidemije bolesti COVID-19 uzrokovane virusom SARS-CoV-2 u RH, u odnosu na koju je i Svjetska zdravstvena organizacija proglasila pandemiju.³ Naime, u svibnju 2020. godine, Etnografski muzej u Zagrebu, kao prvi službeni *pet-friendly* muzej u Hrvatskoj, pokrenuo je program prikazivanja dokumentarnih filmova na temu odnosa čovjeka/skrbnika i kućne životinje/ljubimca, snimljenih za potrebe spomenute etnozoološke izložbe

1 suzana@ief.hr

2 Tekst je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost (projekt IP-2019-04-5621 „Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse – ANIMAL“).

3 Miško Šuvaković navodi kako su, u doba koronavirusa, svi gradovi počeli nalikovati jedni na druge: „Prazne ulice. Renesansna Venecija liči na modernistički Njujork – sličnost je u praznini urbanog prostora. Ispražnjenost ulice, trga – tela i virusa“ (Šuvaković 2020: 87–88).

Etnografskog muzeja (usp. Viljević 2017). Tako npr. etnozooizložba, među ostalom, je istaknula da, dok su nekoć u seoskim gospodarstvima upravo mačka i pas bile bezimene životinje, za razliku od npr. krave Šarulje ili kobile Ričke, danas su mačka i pas, kao tzv. kućni ljubimci u okviru petišizma, petkulture, kao jednoga segmenta specijuma, imenovane u odnosu na sve one bezimene životinje koje se svakodnevno kolju – one životinje koje jedemo i one koje odijevamo, kako je to istaknula u svojoj knjizi o karnizmu, kao vladajućoj dogmi, Melanie Joy.

I dok su nekoć životinje (*ne-ljudi*) tvorile prvi krug oko čovjeka, jer su s njim činile središte njegova svijeta, danas su, kako zamjećuje John Berger, ostale i postale vidljive u suvremenom urbanom životu samo na dva načina – domesticirane su u obiteljima kao tzv. kućni ljubimci (među kojima danas značajno mjesto pripada mačkama i psima) ili su pak uključene u svijet spektakla, i to kao životinje u zoološkom vrtu. Javni su zoološki vrtovi, koji su se pojavili u 19. stoljeću, funkcionirali kao potvrda kolonijalne sile – osvajanja egzotičnih zemalja (usp. Žakula 2017). Istodobno s tom kolonijalnom izlagačkom praksom egzotičnih životinja, u 19. je stoljeću narasla potražnja za realističkim oblikovanjem igračaka s likom životinje. Paralelizam te ideologije industrijske revolucije u kontekstu života životinjâ proteže se, prema Bergerovim detekcijama, i dalje: realističke su igračke potaknule potražnju za novom lutkom – gradskim kućnim ljubimcem, u čemu se jednako tako našla i sudbina mačaka. No, zasigurno je da i danas mačke stoje u toj vrtešci između simbolizacije i eksploatacije, kako je označava zooetičar Nikola Visković, gdje smo na tom njezinom putu domestikacije ljudske hijerarhijske odnose primijenili i na mačji svijet, te se govori o mačjim elitama, kao što to govori npr. Savez felinoloških društava Hrvatske, koji organiziraju mačje izložbe čistokrvnih mačaka i elitnih tzv. rasa (tako je i termin rasa prenijet na pasminu) (usp. „Mačkarica”, 2016, [http](http://www.mackarica.hr)), dok, s druge pak strane, domaće mačke i ostale napuštene životinje proživljavaju pasju sudbinu (zašto ne i *mačju* u okviru zoo-poredbi) kao što to pokazuje npr. porečki M/mačkograd.⁴

„Grad na četiri noge” i leteći zoo: gradski zoosimboli

Nastavljam s pregledom životinja u gradovima koje su/mogu biti žive, mrtve (uglavnom na našim tanjurima) ili pak vizualno-simboličke (npr. zooreklamni plakati, plišane, ne nužno, igračke, preparirane, spomenici – uglavnom patrijarhalne konjaničke skulpture,⁵ bestijariji na zgradama, o kojima je pisao npr. Željko Zorica Šiš⁶, grafiti umjetnost i ulični murali sa zoomorfnim likovima, koje npr., na zagrebačkom području, prakticira iznimno talentirana street art umjetnica OKO – Martina Mesar, poznata po svojim antropomorfnim životinjama, ljudskim figurama sa zoomorfnim glavama, s dijadom antropo-tijelo, zoomorfna glava, poput egipatskih božanstava). Žive životinje u urbanom habitatu uglavnom su kućni ljubimci, životinje za druženje (*pets* ili *companion animals*), zatim one zatočene u zoološkim vrtovima, no i sve one slobodnoživuće životinje (npr. mačke i psi kao lualice) i tzv. divlje životinje, kao što je npr. dokumentirao *Atlas ptica gnjezdarica Grada Zagreba*, u kojemu je zabilježeno i

4 Usp. <http://www.parentium.com/prva.asp?clanak=53193>.

5 Od klasičnih konjaničkih skulptura odudaraju radovi iz suvremene umjetničke prakse, kao npr. skulptura plavoga pijetla *Hahn/Cock* na Trafalgar Square-u u Londonu, koja je, 2013. godine, izložena u sklopu projekta Fourth Plinth Programme, koji na četvrto postolje trga donosi djela suvremenih umjetnika, a – prema riječima umjetnice Katharine Fritsch – simbolizira sveprisutnu mušku-dominaciju u Velikoj Britaniji (usp.: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/veliki-plavi-pijetao-usred-londona-20130725>).

6 Usp. Zoričine *Fantastične bestijarije – Usnuli čuvari grada Zagreba ili Fantastični bestijarij* (1996), *Fantastični bestijarij Roskildea* (1999) i *Fantastični bestijarij Hrvatske* (2000).

opisano ukupno 100 vrsta ptica koje se gnijezde na području Zagreba. Pritom je, kako Milica Bjelić navodi, prebrojavanje zagrebačkih ptica gnjezdarica započelo 2003. godine, kao projekt Hrvatskoga ornitološkog društva, a navedenom je publikacijom obuhvaćeno razdoblje od proljeća 2003. do proljeća 2015. godine. Zeleni otoci, najmanje urbanizirana područja Grada Zagreba (Maksimir, Jarun, Savica, Bundek i Tuškanac) bilježe gniježđenje 30 i više vrsta ptica. Pritom su tu i feralne životinje (engl. *feral*) koje su promijenile status od pripitomljenih u divlje (engl. *wild*), prirodne ili neukroćene. Iako je većina vrsta ptica gnjezdarica zabilježenih u gradu široko rasprostranjena, neke su uključene u *Crvenu knjigu ugroženih ptica Hrvatske*: mala čigra (*Sterna albifrons*), patka gogoljica (*Netta rufina*), sivi sokol (*Falco peregrinus*) i kosac (*Crex crex*).

U „Zoološkom vrtu Grada Zagreba” česti su specistički programi koji zanemaruju pogled životinja, pogled zatočene životinje. Nedavni „zaokret prema životinji” (*turn to the animal; animal turn*) u humanističkim znanostima bio je zaokret za susret sa životinjskim pogledom (Moore 2014: 1–5). No, taj je životinjski pogled u takvim specističkim programima zanemaren. Tako, u povodu Valentinova, posjetitelji „Zoološkog vrta Grada Zagreba” mogu, u sklopu programa, doznati kako Amor djeluje u svijetu životinja: „Vjernošću se diče i kudravi nesiti, poznati i kao dalmatinski pelikani. Dok traže ljubav svog života, mužjacima inače žuti kožni nabori ispod kljuna postaju jarko crveni” (*ZagrebOnline Press* 2022).

Pritom, kao deset najčešćih životinja u gradovima navode se štakori i miševi, na drugom mjestu golubovi, zatim žohari,⁷ rakuni, vjeverice, zečevi, stjenice, crvene lisice,⁸ galebovi, tvorovi, dakako, ovisno o zemljopisnom položaju grada (usp. „The 10 Most Common Urban Animals”, [http](http://www.10mostcommonurbananimals.com/)).⁹ Što se tiče Zagreba, izdvojila bih, uz štakore, miševе, golubove i žohare, još vrane i šišmiše. Mirna Mazija („Tragus – udruga za zaštitu šišmiša”) zamijetila je, 2021. godine, kako je zagrebački potres (iz 2020. godine) pomogao kolonijama šišmiša koje su pronašle utočište u pukotinama potresom načetih zgrada. Merlin D. Tuttle, u kontekstu demonizacije šišmiša, koja se pojačala prvih mjeseci pandemije koronavirusa, postavlja ključnu tezu da bismo se trebali početi brinuti što činimo šišmišima u ime znanosti i javnog zdravlja. Tuttle, nadalje, iz ekocentrične vizure, ističe kako je nemoguće da su šišmiši utjecali na pojavu zaraze, s obzirom na to da smo tijekom većeg dijela ljudske povijesti zajedno sa šišmišima živjeli u špiljama, zatim u slamnatim kolibama i brvnarama. No, u posljednjih stotinu godina trend je postao obrnut. Populacija šišmiša se, uslijed industrijalizacije, smanjila, a suvremeni su ljudi počeli živjeti u zgradama koje isključuju šišmiše iz svojih habitata. S obzirom na našu dugu povijest bliskih veza, razumljivo je da smo razvili otpornost jedni prema drugima u odnosu na bolesti. Možda to objašnjava zašto je bilo tako teško dokumentirati šišmiše kao izvore smrtonosnih bolesti kod ljudi i zbog čega je potrebno negirati demonizaciju šišmiša (Tuttle 2017: 44). Upućujem i na kampanju za zaštitu šišmiša u doba pandemije bolesti COVID-19 – *#DontBlameBats* – s namjerom suzbijanja neutemeljenih strahova od šišmiša kao izvora novog koronavirusa: „Jedna od reakcija na takve strahove je odstrel šišmiša u nekim zemljama, koji ne samo da je nepotreban jer prema trenutnim znanstvenim podacima nema dokaza da virus

7 O žoharima, koji su među najstarijim i najuspješnijim živim bićima na Zemlji, pisala sam nešto detaljnije drugom prigodom (Marjanić 2019).

8 Tako je, 2021. godine, Azil Dumovec na svome blogu objavio kako se mlada lisica došetala na drugi kat jedne zgrade na Črnomercu. U oporavište za divlje životinje „Zoološkog vrta grada Zagreba” veterinari su utvrdili da je „riječ o tromjesečnom lišiću koji na stražnjem dijelu tijela ima ranu”.

9 Naravno, tu su i muhe i komarci, kao najčešći antropodi naših domova, kao i svi drugi kukci (usp. Donovan 2015: 163).

SARS-CoV-2 prelazi sa šišmiša na ljude, već je i štetan jer šišmiši imaju važnu ulogu u prirodi – spomenimo samo njihovu ulogu u suzbijanju štetnih insekata, npr. komaraca, koji mogu biti izvor zaraze za ljude”.

Što se tiče hrvatske situacije, navela bih slučaj projekta izgradnje pruge za Mađarsku Rijeka – Zagreb – Botovo, gdje su šišmiš, **žaba (žuti mukač)** i strizibuba zaustavili tu vrijednu investiciju od 1 milijardu eura, te, umjesto do 2027. godine, pruga bi mogla biti dovršena tek 2033. godine, s obzirom na to da se na trasi pruge nalaze brojna staništa šišmiša, ćuka, žutog mukača ili pjegave strizibube, a prethodno nije napravljena studija utjecaja na okoliš, točnije prirodu (Skorin 2021).¹⁰

Nadalje, zamjetno je kako se na gradskim smetlištima sve više okupljaju rode. Kako navodi Antun Lešić, u posljednje vrijeme sve više obitavaju u Županji zbog obližnjega deponija, te jata roda dolaze i iz susjednih mjesta (brojni su dimnjaci u Županji obitavališta gnijezda roda, pa tako i glavna zgrada Konzuma, što čini predivnu vizuru mjesta).¹¹ Slična je situacija i u Zagrebu, gdje se rode gnijezde jedino u naselju Jakuševac, i to od 2012. godine: „Gnijezda su smještena na električnim stupovima od kojih neki imaju platforme za gniježđenje”. Zamijećeno je da ih mali broj i prezimi, hraneći se na odlagalištu otpada Prudinec kod Jakuševca (Kralj, Krnjeta 2015: 16).¹²

Što se tiče čestih ptica u Zagrebu, svakako navodim vrane, koje nažalost sve više stanovnicima, zbog svoje brojnosti, postaju zazorne. No, najjednostavniji je način njihova udaljavanja uništavanje otpada. Poznato je pritom da vrane slove kao jedne od najinteligentnijih bića; da koriste automobile za drobljenje tvrdih ljuski oraha (orahe odbacuju na asfalt kako bi ih automobil u prolazu zdrobio): „Pritom će čak pratiti paljenje i gašenje svjetala na semaforu i koristiti priliku kada je crveno kako bi se dočepale slomljenog oraha, preko kojeg su prešli automobili” (*Index Magazin* 2021.). Tako su, 2008. godine, za Sisak i Petrinju, kao zaštita od najezde crnih vrana i golubova, predloženi uvježbani sokolovi i jastrebovi. Jedini sokolar na sisačkom području Tomislav Cvar taj je prijedlog iznio predstavnicima tih dvaju gradova:

Izbjegli bi sadašnje ružne scene rušenja gnijezda vrana s mladim pticima i jajima, mogućnost stradanja drugih životinja i ljudi u slučaju trovanja vrana, te bi stvorili sigurnost za život ptica pjevicica u sisačkim parkovima, koje su vrane u potpunosti protjerali iz Siska. Naime, vrane se hrane jajima i mladim pticama pjevicama. Kako njih u Sisku zbog ogromnog broja vrana više i nema, razmnožili su se drugi nametnici na drveću koji su bili hrana pticama pjevicama. Sokolovi ili jastrebovi rastjerat će vrane, nisu obučeni za lov malih ptica i postigli bi prirodnu ravnotežu (prema: *Jutarnji list* 2008).¹³

Danas, nakon sisačkoga i petrinjskoga potresa u tim gradovima, kako navode Tanja i Silvije Vadla, nema više vrana, kao što nema više ni ljudi. Dokumentarni film

10 Kao što navodi Johann Schreiner, a bilježi u svome *Leksikonu socijalne ekologije* Ivan Cifrić, pod pojmom *prirode* razumijeva se skup svih živih ili neživih pojava koje nije stvorio čovjek, te je opsežnija od pojma čovjekova prirodnog *okoliša* koji predstavlja samo djelić prirode.

11 „Gradi velika gnijezda, visine oko 1 metar i promjera 1,5 metara, koje svake godine dograđuje pa ona najveća mogu težiti i do 2 tone” (Kralj, Krnjeta 2015: 16).

12 Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima vukovarsko-srijemske županije isplaćuje naknadu vlasnicima objekata na kojima se nalazi gnijezdo bijele rode. Riječ je o projektu „Zaštita i očuvanje bijele rode u Vukovarsko-srijemskoj županiji” koji financira Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost. Kontaktiranje s vlasnicima i prikupljanje podataka o uspješnosti gniježđenja, stanju gnijezda i odraslih jedinki, vrši stručni suradnik Javne ustanove Mario Raguz. Podaci preuzeti s internetske stranice: <https://www.vusz.hr/novosti-najave-i-sluzbene-obavijesti/isplata-naknade-za-ocuvanje-strogo-zasticene-vrste>.

13 Zamjetan je lingvistički specizam u navedenom novinskom članku – npr. „razmnožili su se drugi nametnici na drveću”.

Gorana Devića *Uvozne vrane* (2004) problematizira nasilno ubijanje vrana, gdje penjači, alpinisti, skidaju gnijezda s mladima sa stabala i ubijaju ih; riječ je o spomenutim ružnim scenama, kako navodi prethodni novinski članak, rušenja gnijezda vrana s mladim pticima i jajima. Film je najavljen rečenicom u kojoj se vrane tretiraju kao stanovnici koji dolaze „preko Save”, kao privremene i neželjene goste iz druge države, kao Druge, gdje redatelj kritički cilja na nacionalizam koji se produbio nakon Domovinskoga rata. Autorovim riječima:

Film *Uvozne vrane* govori o mojim sugrađanima koji su svake godine pokušavali protjerati vrane iz gradskog parka, a pritom su o njima pričali istim rečenicama kao o Srbima za vrijeme rata. Za neželjenu pojavu vrana optužili su socijalističkog direktora Željezare Sisak koji ih je, po općem mišljenju, uvezao iz Rusije. Doduše, o porijeklu vrana se debatiralo, jesu li iz Rusije, Srbije ili Amerike... Na vanjskoj razini taj film je dokumentarna komedija, a na dubljoj, politička alegorija koja govori o našem odnosu prema 'drugome'. (...) U njujorškoj MOMA-i puštali su ga kao primjer odnosa čovjeka i prirode, u Mađarskoj protumačili kao film o holokaustu, a u Hrvatskoj Kostajnici je zabranjeno prikazivanje jer je jedan 'branitelj iz profesije' ispravno shvatio o čemu se radi. Boris Buden je o filmu *Uvozne vrane* napisao esej što mi je najveći pohvala koja mi se desila u karijeri. (Dević 2020).

Zadržimo se na golubovima koje uglavnom najčešće srećemo od svih životinja u kontinentalnim gradovima i možemo reći da su najčešći gradski zoosimbol. Gradski golub vjerojatno je najpoznatija gnjezdarica Zagreba. To je jedina vrsta čije ime upućuje na njeno gradsko stanište (prema Kralj, Krnjeta 2015: 38). Često specistički nazivani „štakori s krilima” (usp. Golež Kaučić 2020), gnijezde se, poput svog divljeg pretka,¹⁴ u kolonijama, u potkrovljima, na izbočinama zgrada ili pod nadvožnjacima, u napuštenim zgradama, klima- uređajima, na prozorima i olucima kuća. Stoljetna prilagodba urbanim staništima učinila ih je izvrsnim čistačima hrane. Golubovi nisu ništa „prljaviji” niti zarazniji od bilo koje druge vrste ptica. Na primjer, nisu prijenosnici ptičje gripe, a njihov imunološki sustav čuva ih od bolesti.¹⁵ U doba pandemije koronavirusa i nakon zagrebačkoga potresa, jedan stariji gospodin brinuo se o zagrebačkim golubovima na glavnom trgu (Trg bana Josipa Jelačića) (Kukec, 2020). Novinarica Sanja Knjaz, deset godina prije pandemije koronavirusa i zagrebačkoga potresa, bilježi kako populacija gradskih golubova neprestano raste, te da postaju, kako su istaknuli u razgovoru s njom neki građani Novog Zagreba, „nametljiviji i ugrožavaju ljudsko zdravlje i okoliš”. I nadalje, među ostalom, spomenuta novinarka ističe, što se tiče zagrebačkih golubova: „Prema nekim podacima koji je proveo Grad u suradnji s Veterinarskim fakultetom gradski se golubovi najviše zadržavali na području Zoološkog vrta, smetlištu Jakuševac i odlagalištima otpada, a nekad i kod bivše tvornice Ulja. Rješavanja problema zadržavanja ptica na smetlištima je u gospodarenju otpadom” (Knjaz 2010).

Nikola Visković, u svojoj zooetičkoj knjizi iz 1996. godine, ističe kako je u suvremenom *holokaustu životinja* izuzetno malo vrsta kojima tehnološka civilizacija zasad pogoduje, a to su prije svega žohari, zatim štakori, golubovi, vrapci, galebovi (Visković 1996, 309). Spominje i projekt domestikacije žohara, o čemu je pisao npr. M. Girard u knjizi *La domestication des blattes* (Paris, 1877) (Visković 1996: 278). Jednako tako, podsjeća na knjigu Dirka Maxeinera i Michaela Mierscha *Öko-Optimismus* (Düsseldorf, 1996), gdje iznose podatke, zanimljive za studije koje nastaju na prožimanju urbanih studija i (kritičke) animalistike, da je u Frankfurtu npr. zabilježeno oko 2000 vrsta

14 „Gradski je golub zapravo udomaćena forma divljeg goluba, koji se gnijezdi na stjenovitim staništima naše obale i otoka. (...) Dok se divlji golubovi ponajprije hrane sjemenkama, gradski golub je svejed i hrani se širokim spektrom otpada koji nalazi na gradskim ulicama” (Kralj, Krnjeta 2015: 38).

15 Podaci preuzeti iz članka „The 10 Most Common Urban Animals” (http).

žohara, a, pored njih, i 102 vrsta ptica, 14 vrsta vodozemaca i 33 vrste mrava, te da veliki europski gradovi u prosjeku udomljaju oko 18 000 zoovrsta (Visković 1996: 227).

Prema urbano-životinjskim studijima

Claude Lévi-Strauss navodi da izdvajanje čovjeka iz prirodnog okoliša, kojemu moralno i fizički neodvojivo pripada, prisila da živi u artificijelnom okolišu, koje mu nameću suvremeni oblici gradskog života, predstavlja golemu prijetnju mentalnom zdravlju vrste. Dakle, naglasak je na mentalnom zdravlju vrste a ne na pojedinačnom. I nadalje, Lévi-Strauss kritički navodi kako je ta izopačenost urbane civilizacije, koja je posljedica industrijalizacije, našla izraz i na ideološkom planu, u filozofiji i moralu, da su došli dotle „da pod imenom humanizma veličaju to odvajanje čovjeka od drugih oblika života koji čovjeku ostavljaju još samo samoljublje kao načelo mišljenja i djelovanja” (Lévi-Strauss 1988: 261).

Već 1979. godine Vera Horvat Pintarić navodi kako je na sastanku njemačkih gradonačelnika, 1969. godine u Münchenu, upućen apel o spasu gradova kako se s njemačkim gradovima ne bi dogodilo ono što se dogodilo s američkim gradovima koji se nalaze na prijelazu iz metropola u nekropole (Horvat Pintarić 2013). U članku „Oblikovanje grada – alternative i problemi: povodom urbanističkog programa Zagreba” (iz 1974. godine) Želimir Koščević uvodno navodi kako prijelomna točka u razvoju gradova pada vremenski u 19. stoljeće: „Industrijalizacija iz osnove mijenja fizionomiju grada koji iz polisa prelazi u metropolis, megalopolis te tiranopolis” (Koščević 2012: 20).

Naravno, moguće su negacije nekropole i tiranopolisa, kao što pokazuje slučaj Berlina i njegove pčelomanije, gdje pčele postaju omiljeni kućni ljubimci. Košnice za uzgoj pčela u strogo urbanom središtu se pritom postavljaju na raznim mjestima, od privatnih balkona i terasa do krovova hotela, od dječjih igrališta do crkvenih dvorišta: „Posjedovati košnicu postaje stvar prestiža, pokazivanja ekološke osviještenosti i, dakako, PR-a” (Dujmović 2011).

Snježana Klarić, koja živi u Berlinu, navodi sljedeće o divljim livadama za pčele:¹⁶

U Berlinu postoji puno ljudi koji brinu i skrbe istinski za održivost i ozbiljno doživljavaju suživot bića u gradu. Zato postoji niz livada i parkova koji izgledaju neuređeno, a radi se o tome da *uzgajaju* divlje livade, puštaju da parkovi budu divlja mjesta kako bi se tamo mogle vratiti pčele. Takve livade usred betona, naselja, imaju natpis: divlja livada za pčele. Jednom sam bila u Prinzengartenu, u srcu Kreuzberga – isto prekrasna prirodna oaza, prepuna košnica i ljudi, onda prodaju med. Kasnije su taj prostor kapitalisti ipak uspjeli pretvoriti u nešto profitabilnije. Postoji organizacija Campact,¹⁷ koja se angažirano bori i za zabranu svih pesticida koji ugrožavaju pčele. Med domaćih pčela moguće je kupiti u nekim ljekarnama; med je u običnim teglicama, na papiru je napisana cijena, a apotekar kaže da možeš platiti samo u gotovini jer prodaju prijateljev med. Zar to nije divno? (iz e-mail razgovora)

Ljudi nikada nisu bili jedine životinje koja su živjele u gradovima, a kako svijet postaje sve urbaniji, broj životinjskih vrsta u urbanom okruženju samo raste, kako pokazuje zbornik radova koji su uredile Marie Carmen Shingne i Laura A. Reese (2022: 23), te zaključuju kako je potrebno raditi na *transvrstnim urbanim studijima* (engl.

¹⁶ Riječ je o etičkoj praksi suprotnoj urbanom pčelarstvu, te je stoga udruga „Prijatelji životinja”, 2022. godine, gradonačelniku Grada Zagreba uputila dopis u kojemu zahtijevaju povećanje broja zelenih površina radi privlačenja pčela i drugih oprašivača i pritom su dali podršku zabrani urbanog pčelarstva (<https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=4457>).

¹⁷ <https://www.campact.de/>

transspecies urban theory), jer suvremeni urbani studiji su antropocentrični, često isključuju iz svojih istraživanja urbane životinje (Wolch, West, Gaines 1995: 735).¹⁸ Što se tiče urbane strukture usmjerene na životinje u Zagrebu primjećuje se samo izgradnja i uređenje psećih parkova (za koje mi je Iva Niemčić, ravnateljica Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, rekla da su izuzetno čisti, te da se primjećuje sve veća tendencija udomljavanja pasa). Nažalost, skrb za ostale životinje nije toliko zamjetna, pogotovo što se tiče gradskih golubova, njihove kohabitacije, kojima se gnjezdišta sprečavaju zaštitnim mrežama na zgradama; nadalje, ne radi se na izgradnji zelenih krovova, koji mogu učiniti gradove pogodnijim za život letećih *neljudskih* stanovnika (Oliver et al. 2021).

Npr., Bruno Beljak, iz veterinarske niše, zamjećuje kako smo prihvatili mačke lutilice (slobodnoživuće mačke) kao zasebnu kategoriju mačaka: „Kraljevi ulica podsjećaju nas na prošlost kada su čuvala i plašila miševe, štakore i neželjene goste koji su silom htjeli ući u kuću ili štalu. Danas mačke čuvaju okoliš zgrada ili izazivaju kućne pse ili upijaju sunce na haubama automobila” (Beljak 2022: 103–112). Nadalje, Bruno Beljak donosi korisne odrednice o mačkama, koje dijeli na divlje (slobodnoživuće), urbane i ruralne mačke. Urbane mačke su one koje čuvaju stan, bez puno posla, koje rijetko prljaju svoje šape; to su sobne, kućne mačke, dodaje nadalje Bruno Beljak, „sponzoruše koje predu, često sjede na prozoru, koje s vremenom dobivaju profinjnost, mjesto u obitelji, specijaliziranu hranu, namještaj, sliku, tanjurić, mjesto uz radiator”. Ruralne mačke su i dalje „radne” mačke koje još uvijek love, što je slučaj i s gradskim slobodnoživućim mačkama. Može ih se susresti u ponoć, dok love uz cestu, ili u zoru, dok čiste miris plijena, krv sa svojih „ruku”: „To su mačke koje poslije lova ulaze u kuću, postaju mace, i zabavljaju svoje vlasnike baš poput svojih gradskih rođakinja” (Beljak 2022: 103–112). Pritom, Bruno Beljak daje zanimljivu odrednicu ruralnih mačaka:

Mačka u ruralnim dijelovima Hrvatske ima dva posla. Zadržala je svoju iskonsku ulogu čuvara i lovca, svoju etno-ulogu. No, dobila je i novi posao, dobila je *wild card* ulaz u kuhinju ili pravo boravka uz kamin. Postala je glumica. Svoju još znanstvenicima neobjašnjenu sposobnost predenja koristi u zadovoljavanju pažnje svojih vlasnika (skrbnika) postižući u čovjeku efekt ogledala i povratne ugode. Ruralne mačke se do jučer nisu dragale, imale su drugačiji režim prehrane i držanja (Beljak 2022: 103–112).

Autor, kao veterinar, određuje da su divlje mačke one koje je rodila domaća mačka u divljini; čest je slučaj da se *pomladak*, bebe mačići, ostavlja u šumi ili uz naseljenu cestu. Tada mačke koje prežive postaju „divlje”. Bruno Beljak tako pokazuje da je kod mačaka upravljanje i uređivanje po čovjekovoj volji krenulo negdje u isto vrijeme kad je čovjek shvatio da „parenjem” debelog i sporog može dobiti puno hrane koja ne bježi. Po nekim je autorima tako nastala kokoš: „Broj mačjih pasmina danas varira od oko 40 do 50. Bioetički gledano danas je mačka čovjekov proizvod. Koliko će pasmina još nastati, kako će urediti njihov životni stil, određuje isključivo čovjek. Tako su mačke ostale bez svoje uloge, a po mom mišljenju i bez svoje omiljene igre – lova za hranom” (Beljak 2022: 103–112).

Y. N. Harari upozorava kako, bez obzira na sve veću ekološku svijest, populacija se divljih životinja od 1970. godine prepolovila: „Trenutačno više od 90 posto velikih životinja svijeta (onih s masom većom od nekoliko kilograma) čine ljudi ili pripitomljene životinje” (Harari 2017: 80). U tome smislu, moramo sve više raditi na

18 Usp. „Urbana ekologija” (<https://radiostudent.si/znanost/odprti-termin-za-znanost/urbana-ekologija>).

transvrnim urbanim studijima, proučavanju i unapređivanju suživota (ili stručnim, hladnim terminom – kohabitacije) ljudi i neljudi.¹⁹

Foto 1: Županja (centar): gnijezdo rođe, veljača 2022.

Foto 2: Krovne, slobodnoživuće mačke, 2004, Dubrava, Zagreb – mačke koje preživljavaju na krovovima

¹⁹ Upućujem na izniman projekt *Akustički grad* (The Acoustic City) koji čine i zvučne kulise grada, a bitan segment tih urbanih zvukova čine i životinje (<https://www.theacousticcity.com/>)

Foto 3: Goran Dević: *Uvozne vrane* (2004), Screenshot; Sisak, alpinist s motkom – rušenje, uništavanje gnijezda vrana s mladim pticima i jajima

Literatura

- Beljak 2022: B. Beljak, „„Radne” mačke na seoskoj okućnici i njene gradske varijante”, u: Suzana Marjanić i Rosana Ratković (ur.), *Mačkozbornik. Od Bastet do Catwoman*, Zagreb: Jesenski i Turk, 103–112.
- Berger 1977: J. Berger. *About Looking*. <<http://artsites.ucsc.edu/faculty/gustafson/FILM%20161.F08/readings/berger.animals%202.pdf>>. 12. 06. 2018.
- Dević 2020: G. Dević, „Filmično smo društvo. Kamo god uperite kameru, nekakav je sukob”. (Razgovarala Mia Mitrović). <<https://www.vecernji.hr/zagreb/filmicno-smo-drustvo-kamo-god-uperite-kameru-nekakav-je-sukob-1437264>>. 12. 06. 2018.
- Donovan 2015: T. Donovan, *Feral Cities. Adventures with Animals in the Urban Jungle*, Chicago: Chicago Review Press.
- Dujmović 2011: K. Dujmović, „Zašto pčele vole Berlin?”. <<https://www.dw.com/hr/za%C5%A1to-p%C4%8Dele-vole-berlin/a-15607974>>. 12. 11. 2012.
- Golež Kaučič, Marjetka 2020: „Lastninske in nelastninske živali v urbanem okolju: aspekti dominacije, odtujenosti in speciesizma”, *Glasnik SED*, 60, Ljubljana, str. 66– 81.
- Harrai 2017: Y. N. Harari, *Homo deus. Kratka povijest sutrašnjice*, Zagreb: Fokus komunikacije.
- Horvat Pintarić 2013: V. Horvat Pintarić, *Od kiča do vječnosti*, Zagreb: EPH Media.
- Index Magazin* 2021: „Ova sjajna fotka snimljena je jutros u Zagrebu”. <<https://www.index.hr/magazin/clanak/ova-sjajna-fotka-snimljena-je-jutros-u-zagrebu/2291370.aspx>>. 14. 12. 2021.
- Joy 202: M. Joy, *Zašto volimo pse, jedemo svinje i nosimo krave*, Čakovec: Dvostruka duga.
- Jutarnji list* 2013: „Sokolovi i jastrebovi štitić će Sisak i Petrinju od vrana”. <<https://www.jutarnji.hr/naslovnica/sokolovi-i-jastrebovi-stitit-ce-sisak-i-petrinju-od-vrana-3927408>>. 12. 06. 2018.

- Knjaz 2010: S. Knjaz, „Kako izaći na kraj s golubovima”. <https://www.zagrebonline.hr/kako-izaci-na-kraj-s-golubovima/>. 12. 06. 2018.
- Koščević 2012: Ž. Koščević, *Kritike, predgovori, razgovori 1962.-2011.*, Zagreb: Durieux.
- Kralj, Krnjeta 2015: J. Kralj i D. Krnjeta, *Atlas ptica gnjezdarica Grada Zagreba*, Zagreb: Hrvatska agencija za okoliš i prirodu.
- Kukec 2020: T. Kukec, „Simboli grada. Iako je Trg bana Jelačića sablasno prazan zbog korone, jedan stariji gospodin ipak je odlučio da golubovi ne smiju gladovati”. <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/netko-brine-i-o-njima-iako-je-trg-bana-jelacica-sablasno-prazan-zbog-korone-jedan-stariji-gospodin-ipak-je-odlucio-da-golubovi-ne-smiju-gladovati-10175989>. 12. 09. 2021.
- Lévi-Strauss 1988: C. Lévi-Strauss, *Strukturalna antropologija 2*, Zagreb: Školska knjiga.
- „Mačkarica” 2016. <http://www.mackarica.com/vijesti/u-zagreb-dolazi-europska-macja-elita-i-naravno-svi-ste-pozvani/>.
- Marjanić 2019: S. Marjanić, „Cockroaches: From Belief Narratives to the Contemporary Visual Practice of Catherine Chalmers, or How Cockroaches Survived on Earth for More Than 320 Million Years”. *Folklore Electronic Journal of Folklore*, Volume 77, Tartu, str. 1–20. <https://www.folklore.ee/folklore/vol77/marjanic.pdf>. 12. 11. 2019.
- Marjanić 2021: S. Marjanić, „Antrozoolologija zoopolisa ili grad na četiri noge”, u: Biljana Sikimić, Branko Zlatković i Marija Dumnić Vilotijević (ur.), *Savremena srpska folkloristika, IX, 2021. Zbornik radova s Međunarodnog naučnog skupa održanog od 2. do 4. 10. 2020. u Tršiću*, Beograd, Loznica, Tršić: Udruženje folklorista Srbije, Beograd, 147–163.
- Moore 2014: St. D. Moore, „Introduction: From Animal Theory to Creaturely Theology”, u: Stephen D. Moore (ur.), *Divinanimality: animal theory, creaturely theology*, New York: Fordham University Press, 1–16.
- Oliver et al. 2021: C. Oliver, Shruti Ragavan, Jonathon Turnbull, Anmol Chowdhury, Diane Borden, Thomas Fry, Sneha Gutgutia, Shubhangi Srivastava. „Introduction to the urban ecologies open collection: A call for contributions on methods, ethics, and design in geographical research with urban animals”. *Geo: Geography and Environment* 8,2. https://rgsibg.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/geo2.101?mc_cid=a4e3260e9a&mc_eid=336cae3db6. 02. 01. 2021.
- Shingne, Reese 2022: M. C. Shingne i Laura A. Reese, „Animals in the city, a review”, u: Laura A. Reese (ur.), *Animals in the City*, London and New York, 3–29.
- Skorin 2021: I. Skorin, „Strateški projekt. Šišmiš, žaba i strizibuba zaustavili projekt od milijardu eura! Pruga za Mađarsku na čekanju zbog životinja, zašto studija nije provedena ranije?”. <https://www.rtl.hr/vijesti-hr/novosti/hrvatska/4073778/sismis-zaba-i-strizibuba-zaustavili-projekt-od-milijardu-eura-pruga-za-madarsku-na-cekanju-zbog-zivotinja-zasto-studija-nije-provedena-ranije/>. 12. 06. 2018.
- Šuvaković 2020: M. Šuvaković, *3E: estetika, epistemologija, etika spekulativnih medija i DE RE medija*, Beograd: Fakultet za medije i komunikacije – Univerzitet Singidunum.
- „The 10 Most Common Urban Animals”. <https://www.thoughtco.com/urban-animals-4138316>. 12. 06. 2018.
- Tuttle 2017: M. D. Tuttle, „Give Bats a Break”, *Issues in Science and Technology*, Tempe, 33/3, 41–50.
- Viljetić 2017: G. Viljetić, „Okokućad, gospodari srca i domova ili robovi ljubavi – kućni ljubimci u teoriji”, u: Željka Petrović Osmak (ur.), *O životinjama i ljudima*, Zagreb: Etnografski muzej, 90–126.
- Visković 1996: N. Visković, *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*, Split: Književni krug.

- Wolch, J. R., Gaines, T. E., West, K., & Gaines, T. E. (1995). „Transspecies urban theory”, *Environment and Planning D: Society and Space*, 13(6), 735–760.
- Zagrebonline press 2022: „Neobične ljubavi u životinjskom svijetu: od vjernog tukana do raskalašenog devana”. <https://www.zagrebonline.hr/neobicne-ljubavi-u-zivotinjskom-svijetu-od-vjernog-tukana-do-raskalassenog-devana/>. 12. 06. 2018.
- Žakula 2017: S. Žakula, *Zoološki vrtovi u Srbiji u antropološkoj perspektivi*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet. [mentorica Ildiko Erdei]. <<https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/9242>>. 22. 09. 2021.

ANIMAL URBANUM: THE ANIMAL KINGDOM IN THE URBAN JUNGLE

Summary

The article is based on the intersections of animal studies with urban studies in the context of anthrozoology. After the introductory part on the meeting of animal studies and urban studies, the article continues with an overview of animals in cities that are / can be alive, dead (mostly on our plates) or visual-symbolic (e.g. zoo-advertising posters, stuffed, not necessarily, toys, monuments – mostly patriarchal equestrian sculptures, bestiaries on buildings, graffiti art). Nikola Visković started this research with his zooethical book in 1996 in Croatia, that was continued by the first ethno-zoological exhibition in Croatia *On Animals and People* (Ethnographic Museum, Zagreb) in 2017.

Key words: urban animals, anthrozoology, *transspecies urban theory*, crows, storks, pigeons, cats

Suzana J. Marjanić

Ivana S. MANIĆ¹

Kruševac

Akademija vaspitačko-medicinskih strukovnih studija

Odsek Kruševac

Miloš N. MANIĆ

Beograd

Geografski fakultet

„SMART CITY” U SRBIJI – REALNOST ILI FIKCIJA?

U radu se razmatra koncept pametnog grada (engl. *Smart City*), kao i mogućnost za realizaciju jednog takvog grada. Trend „opamećivanja savremenih gradova” je sve prisutniji, kako u svetu, tako i u našoj zemlji. Iako u Srbiji još uvek nema ‘pametnih’ gradova u punom smislu ovog koncepta, ima začetaka ili potencijala za razvijanje istih. Lokalne samouprave u zemlji nastoje da prate trendove i neke od njih su vrlo uspešne u tome. Već neko vreme su u upotrebi razne tehnološke inovacije, aplikacije i senzori u urbanom prostoru. Ovo uglavnom predstavlja sinonim za koncept pametnog grada, ali to je jedno prilično pojednostavljeno viđenje svega onoga što pametni grad jeste.

Rad predstavlja pokušaj autora da daju pregled dosadašnjih aktivnosti „pametnih gradova” u Srbiji. Analizirane su karakteristike ovih gradova, trendovi razvoja i pristup kvaliteta za njihov razvoj. Osnovni cilj rada je da se utvrdi da li u Srbiji postoji balansirana centralizovanost između tehnologije, institucija i ljudi, odnosno da li je pristup razvoju pametnog grada parcijalan ili sveobuhvatan. Da bi se odgovorilo na ovo pitanje, koncept „pametnog” grada je tretiran kao idealan tip, u odnosu na koji je trebalo proceniti koliko su, i na koji način, gradovi Srbije daleko od tog idealnog tipa.

Ključne reči: „smart city”, pametni grad, nove tehnologije, aplikacije, senzori, održivi razvoj

Uvod

Najčešće se o konceptu pametnog grada (engl. *Smart City*) razmišlja kao o sinonimu za tehnološke inovacije i upotrebu aplikacija/senzora u urbanom području. Iako još uvek ne postoji opšteprihvaćena definicija *pametnog grada*, evidentno je da je taj pojam zamenio dotadašnje pojmove *održivog grada*, *digitalnog grada* i *grada budućnosti*. U kontekstu održivosti, činjenica je da su pametne tehnologije (informacijsko-komunikacijske) iskorišćene za prevladavanje mnogih izazova vezanih za održivi razvoj, odnosno za rešavanje brojnih ekonomskih, društvenih i ekoloških problema (Trpkov, 2020: 8).

Na koji način je ovo ostvareno? Najpre, pametne tehnologije (automatizacija, daljinski nadzor i upravljanje) su integrisane u sve gradske infrastrukturne sisteme (saobraćaj, energetika, vodosnabdevanje, telekomunikacije i sl) kako bi nastala moderna digitalna infrastruktura a život u gradu bio učinjen boljim (Andrejić 2018: 5). Nužno je bilo da lokalna samouprava poseduje pametne tehnologije koje mogu da podrže administraciju, poslovne procese grada i izađu u susret potrebama građana, odnosno obezbede im lak pristup uslugama (Andrejić 2018:28). Pametni grad bi se mogao definisati kao

¹ ivana.kovacevic@vaspks.edu.rs